

Συλλογή της Νομολογίας

ΠΡΟΤΑΣΕΙΣ ΤΟΥ ΓΕΝΙΚΟΥ ΕΙΣΑΓΓΕΛΕΑ
HENRIK SAUGMANDSGAARD ØE
της 12ης Δεκεμβρίου 2019¹

Υπόθεση C-627/18

Nelson Antunes da Cunha, Lda
κατά
Instituto de Financiamento da Agricultura e Pescas IP (IFAP)

[αίτηση του Tribunal Administrativo e Fiscal de Coimbra
(διοικητικού και φορολογικού δικαστηρίου της Coimbra, Πορτογαλία)
για την έκδοση προδικαστικής αποφάσεως]

«Προδικαστική παραπομπή – Ανάκτηση παράνομης ενισχύσεως – Παραγραφή σχετικά με την ανάκτηση – Δεκαετής προθεσμία παραγραφής – Τόκοι – Συντομότερη προθεσμία παραγραφής προβλεπόμενη από την εθνική νομοθεσία – Ασφάλεια δικαίου – Κανονισμός (ΕΕ) 2015/1589 – Άρθρο 17, παράγραφος 1 – Άρθρο 16, παράγραφος 2 – Άρθρο 16, παράγραφος 3 – Αρχή της αποτελεσματικότητας»

I. Εισαγωγή

1. Η αίτηση προδικαστικής αποφάσεως την οποία υπέβαλε το Tribunal Administrativo e Fiscal de Coimbra (διοικητικό και φορολογικό δικαστήριο της Coimbra, Πορτογαλία) αφορά την ερμηνεία του άρθρου 16, παράγραφοι 2 και 3, και του άρθρου 17, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΕ) 2015/1589². Το άρθρο 17, παράγραφος 1, του εν λόγω κανονισμού υπάγει σε δεκαετή προθεσμία παραγραφής τις εξουσίες της Ευρωπαϊκής Επιτροπής όσον αφορά την ανάκτηση της παράνομης κρατικής ενισχύσεως.
2. Η αίτηση αυτή υποβλήθηκε στο πλαίσιο ένδικης διαφοράς μεταξύ της εταιρίας Nelson Antunes da Cunha Lda και του Instituto de Financiamento da Agricultura e Pescas IP (Ινστιτούτου Χρηματοδοτήσεως της Γεωργίας και της Αλιείας, στο εξής: IFAP) σχετικά με την αναγκαστική είσπραξη, κατόπιν αποφάσεως της Επιτροπής, παράνομης κρατικής ενισχύσεως ληφθείσας από την εταιρία Nelson Antunes da Cunha.
3. Δυνάμει του άρθρου 16, παράγραφος 3, του κανονισμού 2015/1589, η ανάκτηση της εν λόγω παράνομης ενισχύσεως πρέπει να πραγματοποιηθεί σύμφωνα με τις διαδικασίες που προβλέπει το πορτογαλικό δίκαιο, αρκεί αυτές να καθιστούν δυνατή την πραγματική εκτέλεση της αποφάσεως της Επιτροπής.

¹ Γλώσσα του πρωτοτύπου: η γαλλική.

² Κανονισμός του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2015, περί λεπτομερών κανόνων για την εφαρμογή του άρθρου 108 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης (ΕΕ 2015, L 248, σ. 9).

4. Συναφώς, το πορτογαλικό δίκαιο υπάγει την ανάκτηση του κεφαλαίου της ενισχύσεως σε εικοσαετή προθεσμία παραγραφής, της οποίας η εφαρμογή, εν προκειμένω, δεν εμποδίζει την ανάκτηση του εν λόγω κεφαλαίου. Αντιθέτως, όσον αφορά την ανάκτηση των τόκων της επίμαχης ενισχύσεως, το πορτογαλικό δίκαιο προβλέπει, κατά το αιτούν δικαστήριο, πενταετή προθεσμία παραγραφής, η οποία αρχίζει από την ημερομηνία κατά την οποία αυτοί κατέστησαν απαιτητοί. Η εφαρμογή της προθεσμίας αυτής εμποδίζει την πλήρη ανάκτηση των τόκων της ενισχύσεως και φαίνεται ότι, τουλάχιστον για ένα μέρος των τόκων αυτών, η παραγραφή επήλθε πριν ακόμη η Επιτροπή εκδώσει την προαναφερθείσα απόφαση.

5. Στο πλαίσιο αυτό, το αιτούν δικαστήριο, με το τέταρτο ερώτημά του, θέτει, κατ' ουσίαν, το ζήτημα αν το άρθρο 16, παράγραφος 2, του κανονισμού 2015/1589, κατά το οποίο η προς ανάκτηση ενίσχυση περιλαμβάνει τόκους, καθώς και η αρχή της αποτελεσματικότητας την οποία προβλέπει το άρθρο 16, παράγραφος 3, του κανονισμού αυτού, αντιτίθενται στην εφαρμογή, όσον αφορά την ανάκτηση των τόκων των παράνομων ενισχύσεων, συντομότερης προθεσμίας παραγραφής από την προβλεπόμενη στο άρθρο 17, παράγραφος 1, του εν λόγω κανονισμού δεκαετή προθεσμία, όπως είναι η πενταετής προθεσμία του πορτογαλικού δικαίου.

6. Σύμφωνα με αίτημα του Δικαστηρίου, οι παρούσες προτάσεις θα περιοριστούν στην ανάλυση μόνον του εν λόγω ερωτήματος, στο οποίο θα προτείνω στο Δικαστήριο να δώσει καταφατική απάντηση.

II. Το νομικό πλαίσιο

A. Ο κανονισμός 2015/1589

7. Το άρθρο 16 του κανονισμού 2015/1589, το οποίο φέρει τον τίτλο «Ανάκτηση της ενίσχυσης», προβλέπει τα εξής:

«1. Σε περίπτωση αρνητικής απόφασης για υπόθεση παράνομων ενισχύσεων, η Επιτροπή αποφασίζει την εκ μέρους του οικείου κράτους μέλους λήψη όλων των αναγκαίων μέτρων για την ανάκτηση της ενίσχυσης από τον δικαιούχο (“απόφαση ανάκτησης”). Η Επιτροπή δεν απαιτεί ανάκτηση της ενίσχυσης εάν αυτό αντίκειται σε κάποια γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης.

2. Το ποσό που πρέπει να ανακτηθεί δυνάμει απόφασης ανάκτησης περιλαμβάνει και τους σχετικούς τόκους, υπολογιζόμενους με το δέον επιτόκιο που ορίζει η Επιτροπή. Οι τόκοι πρέπει να καταβληθούν από την ημερομηνία κατά την οποία η παράνομη ενίσχυση ετέθη στη διάθεση του δικαιούχου μέχρι την ημερομηνία της ανάκτησής της.

3. Με την επιφύλαξη απόφασης του Δικαστηρίου της Ευρωπαϊκής Ένωσης κατ' εφαρμογή του άρθρου 278 της ΣΛΕΕ, η ανάκτηση πραγματοποιείται αμελλητί και σύμφωνα με τις διαδικασίες της εθνικής νομοθεσίας του οικείου κράτους μέλους, εφόσον αυτές επιτρέπουν την άμεση και πραγματική εκτέλεση της απόφασης της Επιτροπής. Για τον σκοπό αυτό και σε περίπτωση κινήσεως διαδικασίας ενώπιον εθνικών δικαστηρίων, τα ενδιαφερόμενα κράτη μέλη λαμβάνουν όλα τα αναγκαία μέτρα που διαθέτουν στα αντίστοιχα νομικά τους συστήματα, συμπεριλαμβανομένων των προσωρινών μέτρων, με την επιφύλαξη της νομοθεσίας της Ένωσης.»

8. Το άρθρο 17 του κανονισμού 2015/1589, το οποίο φέρει τον τίτλο «Παραγραφή για την ανάκτηση της ενίσχυσης», ορίζει στην παράγραφο του 1 τα εξής:

«Οι εξουσίες της Επιτροπής για ανάκτηση της ενίσχυσης υπόκεινται σε δεκαετή προθεσμία παραγραφής.»

B. Το πορτογαλικό δίκαιο

9. Το άρθρο 309 του Código Civil (πορτογαλικού αστικού κώδικα, στο εξής: αστικός κώδικας), το οποίο φέρει τον τίτλο «Γενική προθεσμία», προβλέπει τα εξής:

«Η γενική προθεσμία παραγραφής είναι εικοσαετής.»

10. Το άρθρο 310 του εν λόγω κώδικα ορίζει τα εξής:

«Παραγράφονται σε πέντε έτη:

[...]

d) οι συμβατικοί ή νόμιμοι τόκοι, ακόμη και αν δεν έχουν εκκαθαριστεί, και τα μερίσματα που διανέμονται από εταιρίες·

[...]».

III. Η διαφορά της κύριας δίκης

11. Δεδομένου ότι οι παρούσες προτάσεις περιορίζονται στην ανάλυση του τετάρτου προδικαστικού ερωτήματος που υπέβαλε το Tribunal Administrativo e Fiscal de Coimbra (διοικητικό και φορολογικό δικαστήριο της Coimbra), η έκθεση του ιστορικού της διαφοράς θα περιοριστεί στα ουσιώδη και αναγκαία στοιχεία για την κατανόηση του εν λόγω ερωτήματος.

12. Στις 8 Απριλίου 1993 και 7 Ιουλίου 1993 η ανακόπτουσα, Nelson Antunes da Cunha, συνήψε με την Caixa de Crédito Agrícola Mútuo de Coimbra συμβάσεις πιστώσεως σχετικά με πιστωτικό όριο για την τόνωση των αγροτικών και κτηνοτροφικών δραστηριοτήτων.

13. Στο πλαίσιο των εν λόγω συμβάσεων πιστώσεως, ο προκάτοχος του IFAP³, σύμφωνα με το decreto-lei 146/94 (νομοθετικό διάταγμα 146/94), της 24ης Μαΐου 1994, πραγματοποίησε, υπέρ της Nelson Antunes da Cunha, πληρωμές, μεταξύ των ετών 1994 και 1996, συνολικού ύψους 7 526,90 ευρώ ως επιδοτήσεις επιτοκίου (4 189,90 ευρώ καταβλήθηκαν στις 12 Ιουλίου 1994, 2 513,94 ευρώ στις 12 Ιουλίου 1995 και 823,06 ευρώ στις 30 Απριλίου 1996).

14. Στις 25 Νοεμβρίου 1999, η Επιτροπή εξέδωσε την απόφαση 2000/200/EK, σχετικά με το καθεστώς ενισχύσεων το οποίο εφαρμόζει η Πορτογαλία για την ελάφρυνση των χρεών των επιχειρήσεων του τομέα της εντατικής κτηνοτροφίας και για την τόνωση της δραστηριότητας της χοιροτροφίας⁴ (στο εξής: απόφαση της Επιτροπής της 25ης Νοεμβρίου 1999).

15. Με την απόφαση αυτή, η Επιτροπή έκρινε ότι είναι ασύμβατα με την εσωτερική αγορά, αφενός, το πιστωτικό όριο για την ελάφρυνση των χρεών των επιχειρήσεων εντατικής κτηνοτροφίας που προβλέπεται στο κεφάλαιο I του νομοθετικού διατάγματος 146/94, της 24ης Μαΐου 1994, στις περιπτώσεις όπου το άθροισμα του αντίστοιχου ισοδύναμου επιχορήγησης και των ενισχύσεων για επενδύσεις που έχουν χορηγηθεί υπερβαίνει το 35 % στις μη μειονεκτικές αγροτικές περιοχές και, αφετέρου, το πιστωτικό όριο για την τόνωση της δραστηριότητας της χοιροτροφίας που προβλέπεται στο κεφάλαιο II του νομοθετικού διατάγματος 146/94, της 24ης Μαΐου 1994⁵.

³ Διευκρινίζω ότι από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως προκύπτει ότι, κατά τον χρόνο χορηγήσεως της επίμαχης ενισχύσεως, ο αρμόδιος πορτογαλικός οργανισμός ήταν το Instituto de Financiamento e Apoio Desenvolvimento da Agricultura e da Pesca (Ινστιτούτο Χρηματοδοτήσεως και Ενισχύσεως για την Ανάπτυξη της Γεωργίας και της Αλιείας). Πρόκειται, αν το αντιλαμβάνομαι σωστά, για τον προκάτοχο του IFAP.

⁴ ΕΕ 2000, L 66, σ. 20.

⁵ Άρθρο 1 της αποφάσεως της Επιτροπής της 25ης Νοεμβρίου 1999.

16. Σύμφωνα με το διατακτικό της αποφάσεως της Επιτροπής της 25ης Νοεμβρίου 1999, η Πορτογαλία όφειλε να λάβει όλα τα αναγκαία μέτρα για να ανακτήσει από τους αποδέκτες τις προαναφερθείσες ενισχύσεις που παρανόμως χορηγήθηκαν σε αυτούς, με τους τόκους τους που είχαν καταστεί απαιτητοί για το διάστημα από την ημερομηνία εισπράξεως των εν λόγω ενισχύσεων από τους αποδέκτες μέχρι την ημερομηνία της πραγματικής ανακτήσεώς τους. Οι πορτογαλικές αρχές όφειλαν επίσης να ενημερώσουν την Επιτροπή, εντός προθεσμίας δύο μηνών από την κοινοποίηση της αποφάσεως, για τα μέτρα που έλαβαν για την εφαρμογή της⁶.

17. Τον Μάρτιο του 2001, ο προκάτοχος του IFAP απέστειλε στη Nelson Antunes da Cunha έγγραφο με το οποίο της ζήτησε την επιστροφή των αχρεωστήτως καταβληθέντων. Η Nelson Antunes da Cunha δεν ανταποκρίθηκε στο έγγραφο αυτό.

18. Στις 12 Αυγούστου 2009, το IFAP της απέστειλε νέο έγγραφο, ζητώντας από αυτήν να καταβάλει 14 953,56 ευρώ (ήτοι 7 526,90 ευρώ για τις καταβληθείσες ενισχύσεις, πλέον τόκων υπερημερίας ύψους 7 426,66 ευρώ) εντός προθεσμίας δέκα εργασίμων ημερών από τη λήψη του εν λόγω εγγράφου.

19. Στις 7 Ιουλίου 2013, η φορολογική αρχή του Cantanhede (Πορτογαλία) κίνησε, σε βάρος της ανακόπτουσας της κύριας δίκης, διαδικασία αναγκαστικής εισπράξεως των απαιτήσεων του IFAP.

20. Η Nelson Antunes da Cunha άσκησε σχετικά με την εν λόγω διαδικασία ανακοπή ενώπιον του Tribunal Administrativo e Fiscal de Coimbra (διοικητικού και φορολογικού δικαστηρίου της Coimbra).

21. Η Nelson Antunes da Cunha ισχυρίζεται, αφενός, ότι, δυνάμει του άρθρου 40 του decreto-lei 155/92 (νομοθετικού διατάγματος 155/92), της 28ης Ιουλίου 1992⁷, η υποχρέωση επιστροφής των ποσών που εισπράχθηκαν δυνάμει παράνομης ενισχύσεως αποσβέννυται μετά την πάροδο προθεσμίας πέντε ετών από της εισπράξεώς τους, με αποτέλεσμα η υποχρέωση επιστροφής της ενισχύσεως που ελήφθη εν προκειμένω να έχει παραγραφεί. Αφετέρου, όσον αφορά τους τόκους υπερημερίας, ισχυρίζεται ότι, στο μέτρο που έχει παρέλθει χρονικό διάστημα μεγαλύτερο των πέντε ετών από την ημερομηνία κατά την οποία κατέστη απαιτητή η οφειλή από την οποία απορρέουν, επίσης αυτοί έχουν υποκύψει σε παραγραφή δυνάμει του άρθρου 310, στοιχείο d, του αστικού κώδικα.

22. Συναφώς, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι η εθνική νομοθεσία δεν προβλέπει προθεσμία παραγραφής εφαρμοστέα ειδικώς για την εκτέλεση της διαταγής για ανάκτηση παράνομης ενισχύσεως, πράγμα που οδήγησε τα ανώτερα εθνικά δικαστήρια να κρίνουν ότι οι απαιτήσεις του IFAP που αντιστοιχούν στην ανάκτηση οικονομικών ενισχύσεων χορηγηθεισών από το Πορτογαλικό Δημόσιο οι οποίες, με απόφαση της Επιτροπής, θεωρούνται ενισχύσεις μη συμβατές με την εσωτερική αγορά, υπόκεινται στη γενική εικοσαετή προθεσμία παραγραφής που προβλέπεται στο άρθρο 309 του αστικού κώδικα.

23. Το αιτούν δικαστήριο προσθέτει ότι, όσον αφορά την παραγραφή των τόκων, τα ανώτερα εθνικά δικαστήρια έχουν κρίνει ότι, «ανεξαρτήτως της φύσεως και του “νομικού χαρακτηρισμού” που μπορεί να δοθεί στους τόκους [...], δεν μπορεί να γίνει δεκτό άνευ ετέρου ότι οι τόκοι αυτοί (είτε πρόκειται για αντισταθμιστικούς τόκους είτε για τόκους υπερημερίας) υπόκεινται στην προβλεπόμενη στο άρθρο 309 του [αστικού κώδικα] εικοσαετή προθεσμία παραγραφής. Πράγματι, οι συμβατικοί ή

⁶ Άρθρα 3 και 4 της αποφάσεως της Επιτροπής της 25ης Νοεμβρίου 1999.

⁷ Η διάταξη αυτή, με τίτλο «Παραγραφή», προβλέπει τα εξής:

«1- Η αξίωση επιστροφής ποσών που έχουν εισπραχθεί παραγράφεται πέντε έτη μετά την εισπράξη τους.

2- Ο χρόνος παραγραφής διακόπτεται ή αναστέλλεται με την επέλευση των γενικών λόγων διακοπής ή αναστολής της παραγραφής.»

νόμιμοι τόκοι παραγράφονται εντός προθεσμίας πέντε ετών, ακόμη και αν δεν είναι εκκαθαρισμένοι [άρθρο 310, στοιχείο d, του αστικού κώδικα], προθεσμία η οποία, σύμφωνα με τις διατάξεις του άρθρου 306 του ίδιου κώδικα, αρχίζει να τρέχει από το χρονικό σημείο στο οποίο καθίσταται απαιτητή η οφειλή»⁸.

24. Το αιτούν δικαστήριο εκτιμά όμως ότι θα μπορούσε να είναι αντίθετο προς την αρχή της αποτελεσματικότητας του δικαίου της Ένωσης να θεωρηθεί ότι οι τόκοι αποφάσεως για την ανάκτηση ενισχύσεως υπόκεινται στην εν λόγω προθεσμία των πέντε ετών. Πράγματι, αν θεωρηθεί ότι οι οφειλόμενοι τόκοι για το διάστημα προ των πέντε ετών που προηγούνται της πράξεως που διακόπτει την παραγραφή υπέκυψαν στην παραγραφή, μπορεί να γίνει δεκτό ότι, ακόμη και αν η εξουσία της Επιτροπής να απαιτήσει την ανάκτηση βάσει του άρθρου 17, παράγραφος 1, του κανονισμού 2015/1589 δεν έχει ακόμη αποσβεσθεί, η σχετική αξίωση για τους τόκους έχει ήδη αποσβεσθεί.

25. Όσον αφορά την υπόθεση της κύριας δίκης, το αιτούν δικαστήριο επισήμανε, απαντώντας σε αίτηση του Δικαστηρίου για την παροχή διευκρινίσεων⁹, ότι, εφόσον κατά της ανακόπτουσας Nelson Antunes da Cunha είχε κινηθεί διαδικασία εκτελέσεως, για την ανάκτηση των επίμαχων ενισχύσεων, με απλή συστημένη επιστολή της 26ης Ιουλίου 2013, όλοι οι τόκοι που κατέστησαν απαιτητοί πριν από τις 26 Ιουνίου 2008 είχαν υποκύψει σε παραγραφή, δυνάμει της προαναφερθείσας διατάξεως του άρθρου 310, στοιχείο d, του αστικού κώδικα.

26. Επιπλέον, κατά το εν λόγω αιτούν δικαστήριο, η προθεσμία παραγραφής που προβλέπεται στο άρθρο 310, στοιχείο d, του αστικού κώδικα δεν μπορεί, υπό το πρίσμα του εθνικού δικαίου, να θεωρηθεί ότι διακόπηκε με επιστολή που απέστειλε η Επιτροπή στις πορτογαλικές αρχές, ή οι εν λόγω αρχές στην ανακόπτουσα, στο μέτρο που η επιστολή αυτή δεν συνιστά κλήτευση ή δικαστική κοινοποίηση εγγράφου κατά την έννοια του άρθρου 323 του αστικού κώδικα. Πράγματι, δεν υπήρξε, από πλευράς του IFAP, καμία άλλη δικαστική πράξη (πλην της φορολογικής εκτελέσεως) με την οποία εκδήλωσε την πρόθεσή του να ασκήσει το δικαίωμα να απαιτήσει από την ανακόπτουσα την καταβολή των οφειλομένων τόκων.

27. Επιπλέον, το αιτούν δικαστήριο επισημαίνει ότι κλήτευση με απλή συστημένη επιστολή ασφαλώς δεν δύναται να επιφέρει μόνιμη διακοπή προθεσμίας παραγραφής που έχει αρχίσει να τρέχει, καθόσον δεν έχει τα ιδιαίτερα και ειδικά χαρακτηριστικά της κλητεύσεως που αναφέρονται στα άρθρα 326 και 327, παράγραφος 1, του αστικού κώδικα. Ως εκ τούτου, στις 26 Ιουλίου 2013, άρχισε να τρέχει νέα πενταετής προθεσμία παραγραφής, η προθεσμία δε αυτή μπορούσε να διακοπεί εκ νέου μόνο σε περίπτωση επελεύσεως νέου λόγου διακοπής σύμφωνα με το άρθρο 323 του αστικού κώδικα.

28. Λαμβανομένων υπόψη των ανωτέρω, το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι η εφαρμογή του άρθρου 310, στοιχείο d, του αστικού κώδικα στους τόκους που οφείλονται λόγω της αποφάσεως ανακτήσεως ενισχύσεως μπορεί να θέσει εν αμφιβόλω την αρχή της αποτελεσματικότητας και την αρχή του ασύμβατου των κρατικών ενισχύσεων με την εσωτερική αγορά.

⁸ Απόφαση του Supremo Tribunal Administrativo (Ανωτάτου Διοικητικού Δικαστηρίου, Πορτογαλία) της 12ης Οκτωβρίου 2011. Κατά το άρθρο 306 παράγραφος 1, του αστικού κώδικα, η εν λόγω πενταετής προθεσμία πρέπει να υπολογίζεται με αφετηρία την ημερομηνία κατά την οποία καθίσταται απαιτητή η οφειλή και διακόπτεται με κλήτευση ή δικαστική κοινοποίηση οποιουδήποτε εγγράφου που εκφράζει, άμεσα ή έμμεσα, την πρόθεση ασκήσεως του δικαιώματος.

⁹ Απάντηση της 30ής Ιουλίου 2019 στην αίτηση του Δικαστηρίου της 27ης Ιουνίου 2019 για την παροχή διευκρινίσεων.

29. Στο πλαίσιο αυτό, με απόφαση της 31ης Ιουλίου 2018, η οποία περιήλθε στο Δικαστήριο στις 5 Οκτωβρίου 2018, το Tribunal Administrativo e Fiscal de Coimbra (διοικητικό και φορολογικό δικαστήριο της Coimbra) ανέστειλε την ενώπιόν του διαδικασία και υπέβαλε στο Δικαστήριο το ακόλουθο προδικαστικό ερώτημα:

«Αντιβαίνει στο άρθρο 16, παράγραφος 2, του κανονισμού [2015/1589] καθώς και στις αρχές του δικαίου της Ένωσης, και ιδίως στην αρχή της αποτελεσματικότητας και στην αρχή του ασύμβατου των κρατικών ενισχύσεων με την [εσωτερική] αγορά, η εφαρμογή, όσον αφορά τους τόκους που προστίθενται στην προς ανάκτηση ενίσχυση, προθεσμίας παραγραφής η διάρκεια της οποίας είναι μικρότερη από εκείνη που προβλέπεται στο άρθρο 17 του [εν λόγω] κανονισμού, όπως είναι η προβλεπόμενη στο άρθρο 310, παράγραφος 1, στοιχείο d, του αστικού κώδικα;»

30. Το IFAP, η Πορτογαλική Κυβέρνηση καθώς και η Επιτροπή υπέβαλαν γραπτές παρατηρήσεις στο Δικαστήριο. Οι ίδιοι μετέχοντες στην προδικαστική διαδικασία παρέστησαν κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η οποία διεξήχθη στις 12 Σεπτεμβρίου 2019.

IV. Ανάλυση

31. Με το προδικαστικό ερώτημα που αποτελεί το αντικείμενο των παρούσων προτάσεων, το αιτούν δικαστήριο θέτει ζήτημα συμβατότητας εθνικού κανόνα περί παραγραφής με το δίκαιο της Ένωσης στο πλαίσιο της ανακτήσεως της επίμαχης στην κύρια δίκη παράνομης ενισχύσεως.

32. Ειδικότερα, το αιτούν δικαστήριο ζητεί, κατ' ουσίαν, να διευκρινιστεί αν το άρθρο 16 παράγραφος 2, του κανονισμού 2015/1589, καθώς και η αρχή της αποτελεσματικότητας που προβλέπεται στο άρθρο 16 παράγραφος 3, του εν λόγω κανονισμού¹⁰, αντιτίθενται στην εφαρμογή, όσον αφορά τους τόκους που προστίθενται στην προς ανάκτηση ενίσχυση, προθεσμίας παραγραφής η οποία, όπως η πενταετής προθεσμία του άρθρου 310, στοιχείο d, του αστικού κώδικα, είναι μικρότερη από τη δεκαετή προθεσμία που διαθέτει η Επιτροπή δυνάμει του άρθρου 17 παράγραφος 1, του κανονισμού 2015/1589 για να απαιτήσει την ανάκτηση της παράνομης ενισχύσεως.

33. Εν προκειμένω, δεν αμφισβητείται ότι η υποχρέωση ανακτήσεως της επίμαχης ενισχύσεως περιλαμβάνει τόκους. Η επιταγή αυτή απορρέει τόσο από το άρθρο 16 παράγραφος 2, του κανονισμού 2015/1589 όσο και από την απόφαση της Επιτροπής της 25ης Νοεμβρίου 1999¹¹, η οποία, διευκρινίζω, δεν έχει αποτελέσει αντικείμενο κανενός ενδίκου βοηθήματος.

34. Κατά το άρθρο 16 παράγραφος 3, του κανονισμού 2015/1589, και όπως προκύπτει από την απόφαση της Επιτροπής της 25ης Νοεμβρίου 1999, η ανάκτηση της επίμαχης στην κύρια δίκη παράνομης ενισχύσεως πρέπει, κατ' αρχήν, να διενεργηθεί σύμφωνα με τις προβλεπόμενες από το πορτογαλικό δίκαιο διαδικασίες, συμπεριλαμβανομένων των διαδικασιών που διέπουν τους κανόνες παραγραφής¹².

¹⁰ Διευκρινίζω ότι το αιτούν δικαστήριο, στο κείμενο του υποβληθέντος ερωτήματος, αναφέρεται στις «αρχές της Ένωσης, και ιδίως στην αρχή της αποτελεσματικότητας και στην αρχή του ασύμβατου των κρατικών ενισχύσεων με την [εσωτερική] αγορά» (βλ. σημείο 29 των παρούσων προτάσεων). Συναφώς, σημειώνω ότι, στον τομέα της ανακτήσεως ενισχύσεων, η αρχή της αποτελεσματικότητας εκφράζεται στο άρθρο 16, παράγραφος 3, του κανονισμού 2015/1589, και για τον λόγο αυτόν το ερώτημα πρέπει να νοηθεί υπό την έννοια αυτή. Όσον αφορά την αρχή του ασύμβατου των κρατικών ενισχύσεων με την εσωτερική αγορά, επισημαίνω ότι, εφόσον που ο κανονισμός 2015/1589 αφορά τους λεπτομερείς κανόνες εφαρμογής του άρθρου 108 ΣΛΕΕ, η απάντηση στο υποβληθέν ερώτημα μπορεί να δοθεί μόνον υπό το πρίσμα του κανονισμού αυτού.

¹¹ Βλ. σημείο 16 των παρούσων προτάσεων.

¹² Πρβλ. απόφαση της 5ης Μαρτίου 2019, Eesti Pagar (C-349/17, EU:C:2019:172, σκέψη 114).

35. Συναφώς, διαπιστώνω ότι από τη δικογραφία που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο προκύπτει ότι τα ενδιαφερόμενα μέρη έχουν αποκλίνουσες απόψεις όσον αφορά τους κανόνες παραγραφής που έχουν εφαρμογή δυνάμει του πορτογαλικού δικαίου, αναφορικά τόσο με το κεφάλαιο της οικείας ενισχύσεως όσο και με τους τόκους του.

36. Τούτου λεχθέντος, σύμφωνα με όσα επισημαίνει το αιτούν δικαστήριο¹³, πρέπει να θεωρηθεί ότι η προθεσμία παραγραφής που ισχύει δυνάμει του πορτογαλικού δικαίου για την ανάκτηση του κεφαλαίου της ενισχύσεως είναι η προβλεπόμενη στο άρθρο 309 του αστικού κώδικα¹⁴ εικοσαετής προθεσμία. Ουδέν στοιχείο της αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως αναφέρει ότι η εφαρμογή της προθεσμίας αυτής εμποδίζει την ανάκτηση του εν λόγω κεφαλαίου στη διαφορά της κύριας δίκης¹⁵.

37. Αντιθέτως, όσον αφορά την ανάκτηση των τόκων της ενισχύσεως, φαίνεται, αφενός, ότι το αιτούν δικαστήριο εκτιμά ότι, κατ' αρχήν, η πενταετής προθεσμία που προβλέπεται στο άρθρο 310, στοιχείο d, του αστικού κώδικα είναι εκείνη που έχει εφαρμογή¹⁶. Αφετέρου, φαίνεται επίσης ότι η εφαρμογή της εν λόγω πενταετούς προθεσμίας εμποδίζει εν προκειμένω την πλήρη ανάκτηση των τόκων της ενισχύσεως¹⁷.

38. Πράγματι, από την απάντηση του αιτούντος δικαστηρίου στην αίτηση του Δικαστηρίου για την παροχή διευκρινίσεων προκύπτει ότι η πενταετής προθεσμία παραγραφής διεκόπη στις 26 Ιουλίου 2013 και ότι όλοι οι τόκοι που κατέστησαν απαιτητοί πριν από τις 26 Ιουνίου 2008 έχουν υποκύψει στην παραγραφή του άρθρου 310, στοιχείο d, του αστικού κώδικα¹⁸. Αντιλαμβάνομαι την εθνική διάταξη υπό την έννοια ότι οι απαιτήσεις τόκων αποσβέννυνται εντός πέντε ετών από την ημερομηνία κατά την οποία αυτοί κατέστησαν απαιτητοί.

39. Από τα ανωτέρω δύναται να συναχθεί ότι η απόφαση της Επιτροπής της 25ης Νοεμβρίου 1999 δεν μπορούσε να διακόψει, δυνάμει του πορτογαλικού δικαίου, την προθεσμία παραγραφής. Διευκρινίζω συναφώς ότι φαίνεται ότι ένα μέρος των τόκων έχει ήδη υποκύψει σε παραγραφή, παρά το γεγονός ότι οι πορτογαλικές αρχές διέκοψαν την πενταετή προθεσμία παραγραφής αμέσως μετά την έκδοση της αποφάσεως της Επιτροπής¹⁹.

13 Υπενθυμίζω ότι το Δικαστήριο, όταν επιλαμβάνεται αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως από εθνικό δικαστήριο, υιοθετεί την ερμηνεία του εθνικού δικαίου όπως αυτή εκτίθεται από το εν λόγω δικαστήριο (απόφαση της 14ης Ιουνίου 2017, *Online Games* κ.λπ., C-685/15, EU:C:2017:452, σκέψη 45). Ως εκ τούτου, ανεξαρτήτως της κριτικής που οι διάδικοι της κύριας δίκης ασκούν στην ερμηνεία του εθνικού δικαίου που έγινε δεκτή από το αιτούν δικαστήριο, η εξέταση της παρούσας αιτήσεως προδικαστικής αποφάσεως πρέπει να γίνει με γνώμονα την ερμηνεία του δικαίου αυτού από το εν λόγω δικαστήριο (απόφαση της 21ης Ιουνίου 2016, *New Valmar*, C-15/15, EU:C:2016:464, σκέψη 25).

14 Βλ. σημείο 22 των παρούσων προτάσεων. Διευκρινίζω ότι, ενώ τόσο η Πορτογαλική Κυβέρνηση όσο και το IFAP έχουν την άποψη αυτή, η Nelson Antunes da Cunha αμφισβητεί την εν λόγω εκτίμηση του αιτούντος δικαστηρίου (βλ. σημείο 21 των παρούσων προτάσεων).

15 Χάριν πληρότητας, επισημαίνω όμως ότι από την αίτηση προδικαστικής αποφάσεως προκύπτει ότι το αιτούν δικαστήριο διατηρεί αμφιβολίες όσον αφορά τη συμβατότητα της εν λόγω προθεσμίας με άλλες πτυχές του δικαίου της Ένωσης, αλλά ότι το θέμα αυτό δεν θα εξεταστεί στις παρούσες προτάσεις, των οποίων το αντικείμενο περιορίζεται στο τέταρτο προδικαστικό ερώτημα.

16 Βλ. σημεία 23 και 24 των παρούσων προτάσεων. Διευκρινίζω ότι το αιτούν δικαστήριο, στην αίτηση προδικαστικής αποφάσεως, υπογραμμίζει την υποχρέωση που το δικαίο της Ένωσης επιβάλλει στον εθνικό δικαστή να ερμηνεύει το εθνικό δικαίο κατά τρόπο σύμφωνο με την έννοια και το περιεχόμενο του δικαίου της Ένωσης. Λαμβανομένης υπόψη της παρατηρήσεως αυτής, επισημαίνω ότι θα μπορούσε να τεθεί το ζήτημα αν το εθνικό δικαίο μπορεί να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι οι τόκοι της ενισχύσεως υπόκεινται επίσης στην εικοσαετή προθεσμία παραγραφής που προβλέπεται στο άρθρο 309 του αστικού κώδικα, περίπτωση κατά την οποία το εθνικό δικαίο δεν φαίνεται να εμποδίζει την ανάκτηση των τόκων της ενισχύσεως, πράγμα που άλλωστε φαίνεται να είναι η άποψη της Πορτογαλικής Κυβερνήσεως (βλ. υποσημείωση 17 των παρούσων προτάσεων). Διαπιστώνω, εντούτοις, ότι το ζήτημα αυτό αφορά, κατ' ουσίαν, την ερμηνεία του εθνικού δικαίου, η οποία εναπόκειται στα εθνικά δικαστήρια. Συνεπώς, δεν θα εξετάσω το θέμα αυτό στις παρούσες προτάσεις.

17 Διευκρινίζω ότι από τη δικογραφία που υποβλήθηκε στο Δικαστήριο προκύπτει ότι τόσο η Πορτογαλική Κυβέρνηση όσο και το IFAP αμφισβητούν αυτή την εκτίμηση του αιτούντος δικαστηρίου. Η Πορτογαλική Κυβέρνηση φρονεί ότι το εθνικό δικαίο δεν προβλέπει ειδική προθεσμία παραγραφής για την ανάκτηση των κρατικών ενισχύσεων που καταβλήθηκαν αχρεωστήτως. Επομένως, η εφαρμοστέα προθεσμία παραγραφής είναι η γενική εθνική προθεσμία παραγραφής, η οποία είναι εικοσαετής. Η προθεσμία αυτή ισχύει επίσης για τους τόκους υπερημερίας που συνδέονται με το ύψος του αδικαιολογήτως χορηγηθέντος οφέλους, δεδομένου ότι οι εν λόγω τόκοι και το ποσό αυτό είναι άρρηκτα συνδεδεμένα μεταξύ τους. Το IFAP ισχυρίζεται ότι μόνον μετά το πέρας της διοικητικής διαδικασίας που κινήθηκε για την ανάκτηση των ενισχύσεων, δύναται να ασκήσει, κατά της ανακόπτουσας, το δικαίωμα που αντλείται από την επίμαχη απαίτηση, λόγος για τον οποίο θεωρεί ότι δεν έχει επέλθει παραγραφή των τόκων.

18 Βλ. σημεία 25 και 26 των παρούσων προτάσεων. Δεδομένου ότι η πενταετής προθεσμία παραγραφής διεκόπη στις 26 Ιουλίου 2013, διερωτώμαι ωστόσο αν η ημερομηνία παραγραφής των τόκων είναι, στην πραγματικότητα, η 26η Ιουλίου 2008, και όχι η 26η Ιουνίου 2008, όπως εκθέτει το αιτούν δικαστήριο.

19 Υπενθυμίζω ότι το πρώτο ποσό καταβλήθηκε στις 12 Ιουλίου 1994. Βλ. σημείο 13 των παρούσων προτάσεων.

40. Λαμβανομένων υπόψη των πληροφοριών αυτών, θα πρέπει, προκειμένου να δοθεί απάντηση στο ερώτημα που έχει υποβληθεί, να γίνει διάκριση μεταξύ δύο περιόδων: εκείνης που προηγείται της αποφάσεως της Επιτροπής (τμήμα Α) και εκείνης που έπεται της εν λόγω αποφάσεως (τμήμα Β).

41. Πράγματι, όσον αφορά την πρώτη αυτή περίοδο, το ζήτημα που τίθεται είναι αν το άρθρο 17, παράγραφος 1, και το άρθρο 16, παράγραφοι 2 και 3, του κανονισμού 2015/1589 απαγορεύουν την εφαρμογή πενταετούς προθεσμίας παραγραφής, όπως η επίμαχη εν προκειμένω προθεσμία, στο μέτρο που η εν λόγω προθεσμία δύναται να επιφέρει την παραγραφή των τόκων της ενισχύσεως που κατέστησαν απαιτητοί πριν από τη λήξη της δεκαετούς προθεσμίας που διαθέτει η Επιτροπή δυνάμει του άρθρου 17, παράγραφος 1, του κανονισμού 2015/1589 για να απαιτήσει την ανάκτηση της παράνομης ενισχύσεως.

42. Όσον αφορά τη δεύτερη περίοδο, φαίνεται ότι η επελθούσα παραγραφή των τόκων της ενισχύσεως είναι απόρροια του γεγονότος ότι το IFAP συμμορφώθηκε προς την απόφαση της Επιτροπής με σημαντική καθυστέρηση.

43. Συγκεκριμένα, ενώ οι πορτογαλικές αρχές όφειλαν να συμμορφωθούν αμέσως με την απόφαση της Επιτροπής²⁰, μεσολάβησαν δεκατέσσερα έτη μεταξύ της εκδόσεως της αποφάσεως της Επιτροπής και της διακοπής της προθεσμίας παραγραφής, πράγμα το οποίο, σε περίπτωση που τυγχάνει εφαρμογής το άρθρο 310, στοιχείο d, του αστικού κώδικα, θα έχει ως συνέπεια την παραγραφή μεγάλου μέρους των τόκων που κατέστησαν ληξιπρόθεσμοι μετά την έκδοση της αποφάσεως της Επιτροπής.

44. Επομένως, το ζήτημα που τίθεται στην περίπτωση αυτή είναι αν ο αποδέκτης ενισχύσεως δύναται να επικαλεσθεί εθνικό κανόνα περί παραγραφής στο πλαίσιο μιας έχουσας καταστεί απρόσβλητης αποφάσεως της Επιτροπής σχετικά με την ανάκτηση παράνομης ενισχύσεως, όταν η εφαρμογή του εν λόγω κανόνα εμποδίζει την πλήρη ανάκτηση των τόκων της ενισχύσεως.

45. Μολονότι το Δικαστήριο έχει ήδη αποφανθεί επί παρεμφερών ζητημάτων, η υπό κρίση υπόθεση του παρέχει τη δυνατότητα να διευκρινίσει σε ποιο μέτρο ένας τέτοιος εθνικός κανόνας περί παραγραφής έχει εφαρμογή στον τομέα της ανακτήσεως παράνομης ενισχύσεως σε μια κατάσταση όπως η επίμαχη στην υπόθεση της κύριας δίκης.

46. Στο πλαίσιο αυτό, πρέπει να υπομνησθεί ότι οι κανόνες περί παραγραφής διαδραματίζουν βασικό ρόλο στο περιουσιακό δίκαιο. Πράγματι, η παραγραφή συνεπάγεται για τον δανειστή αδυναμία να αξιώσει την είσπραξη της απαιτήσεώς του. Όπως έχει ήδη διαπιστώσει το Δικαστήριο, επιβάλλοντας ένα χρονικό όριο οι κανόνες περί παραγραφής μεριμνούν για την κατοχύρωση της ασφάλειας δικαίου του οφειλέτη²¹.

47. Όπως θα εκθέσω, εκτιμώ, όπως η Επιτροπή και το IFAP, ότι για κάθε μία από τις δύο περιόδους πρέπει να μην εφαρμοστεί εθνικός κανόνας περί πενταετούς παραγραφής όπως ο επίμαχος στην υπόθεση της κύριας δίκης²².

20 Υπενθυμίζω ότι το άρθρο 16, παράγραφος 3, του κανονισμού 2015/1589 απαιτεί από τις εθνικές αρχές να ανακτήσουν την παράνομη ενίσχυση αμέσως μετά την απόφαση της Επιτροπής, πράγμα που προκύπτει επίσης από την απόφαση της Επιτροπής της 25ης Νοεμβρίου 1999. Συναφώς, το άρθρο 4 της αποφάσεως αυτής απαιτεί από τις πορτογαλικές αρχές να ενημερώσουν την Επιτροπή, εντός προθεσμίας δύο μηνών από την κοινοποίηση της αποφάσεως, για τα μέτρα που έλαβαν προκειμένου να συμμορφωθούν με αυτήν.

21 Βλ. απόφαση της 23ης Ιανουαρίου 2019, Fallimento Traghetti del Mediterraneo (C-387/17, EU:C:2019:51, σκέψη 71 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

22 Όσον αφορά την άποψη της Πορτογαλικής Κυβερνήσεως, υπενθυμίζω ότι αυτή είναι της γνώμης ότι η εικοσαετής προθεσμία την οποία προβλέπει το άρθρο 309 του αστικού κώδικα εφαρμόζεται τόσο στο κεφάλαιο της ενισχύσεως όσο και στους τόκους αυτής (βλ. υποσημείωση 17).

A. Αναφορικά με την περίοδο που προηγείται της αποφάσεως της Επιτροπής.

48. Ευθύς εξαρχής, υπενθυμίζω ότι, δυνάμει του άρθρου 17, παράγραφος 1, του κανονισμού 2015/1589, η Επιτροπή υπόκειται σε δεκαετή προθεσμία παραγραφής για να ζητήσει την ανάκτηση της παράνομης ενισχύσεως. Κατά το άρθρο 17, παράγραφος 2, του κανονισμού αυτού, η εν λόγω προθεσμία παραγραφής αρχίζει να τρέχει από την ημέρα κατά την οποία η παράνομη ενίσχυση χορηγήθηκε στον αποδέκτη της είτε ως ατομική ενίσχυση είτε ως ενίσχυση βάσει καθεστώτος ενισχύσεων. Κάθε ενίσχυση σχετικά με την οποία η εν λόγω προθεσμία παραγραφής έχει εκπνεύσει θεωρείται υφιστάμενη ενίσχυση, δυνάμει του άρθρου 17, παράγραφος 3, του εν λόγω κανονισμού²³.

49. Εν προκειμένω, δεν αμφισβητείται ότι η απόφαση της Επιτροπής της 25ης Νοεμβρίου 1999 εκδόθηκε πριν από την εκπνοή της προθεσμίας αυτής²⁴.

50. Ακολούθως, διευκρινίζω ότι το άρθρο 16, παράγραφος 3, του κανονισμού 2015/1589 απηχεί τις επιταγές που απορρέουν από την αρχή της αποτελεσματικότητας την οποία έχει διατυπώσει κατά το παρελθόν η νομολογία²⁵.

51. Κατά τη νομολογία αυτή, μολονότι, ελλείψει διατάξεων της Ένωσης σχετικά με τη διαδικασία ανακτήσεως των παρανόμως χορηγηθεισών ενισχύσεων, η ανάκτηση αυτή πρέπει να πραγματοποιείται, κατ' αρχήν, σύμφωνα με τις σχετικές διατάξεις του εθνικού δικαίου, παρά ταύτα οι εν λόγω διατάξεις πρέπει να εφαρμόζονται κατά τρόπο που να μην καθίσταται στην πράξη αδύνατη η απαιτούμενη από το δίκαιο της Ένωσης ανάκτηση, και να λαμβάνεται πλήρως υπόψη το συμφέρον της Ένωσης²⁶.

52. Επομένως, εθνική διάταξη η οποία δεν επιτρέπει στον εθνικό δικαστή ή σε εθνική αρχή να συναγάγει όλες τις συνέπειες από την παράβαση του άρθρου 108, παράγραφος 3, τρίτη περίοδος, ΣΛΕΕ πρέπει να θεωρηθεί ότι απάδει προς την αρχή της αποτελεσματικότητας²⁷.

53. Εκτιμώ, όπως το αιτούν δικαστήριο, ότι από συνδυασμένη ερμηνεία του άρθρου 17, παράγραφος 1, και του άρθρου 16, παράγραφοι 2 και 3, του κανονισμού 2015/1589 προκύπτει ότι οι εν λόγω διατάξεις απαγορεύουν την εφαρμογή πενταετούς προθεσμίας όπως η προβλεπόμενη, στη διαφορά της κύριας δίκης, από το άρθρο 310, στοιχείο d, του αστικού κώδικα.

54. Πράγματι, διάταξη όπως το άρθρο 310, στοιχείο d, του αστικού κώδικα, σε συνδυασμό με το άρθρο 306 του κώδικα αυτού, δύναται να θίξει την αρμοδιότητα της Επιτροπής, στο μέτρο που η παραγραφή των τόκων μιας ενισχύσεως μπορεί να επέλθει πριν από την εκπνοή της δεκαετούς προθεσμίας που διαθέτει η Επιτροπή, δυνάμει του άρθρου 17, παράγραφος 1, του κανονισμού 2015/1589, για την έκδοση αποφάσεως περί ανακτήσεως παράνομης ενισχύσεως.

²³ Όπως προκύπτει από την αιτιολογική σκέψη 26 του κανονισμού 2015/1589, η εν λόγω προθεσμία παραγραφής, μετά την εκπνοή της οποίας δεν μπορεί πια να διαταχθεί η ανάκτηση της ενισχύσεως, προβλέπεται για λόγους ασφάλειας δικαίου.

²⁴ Συγκεκριμένα, οι ενισχύσεις καταβλήθηκαν μεταξύ των ετών 1994 και 1996. Βλ. σημείο 13 των παρουσών προτάσεων. Διευκρινίζω ότι, κατά τον χρόνο εκδόσεως της αποφάσεως της Επιτροπής της 25ης Νοεμβρίου 1999, η ισχύουσα διάταξη ήταν το άρθρο 15, παράγραφος 1, του κανονισμού (ΕΚ) 659/1999 του Συμβουλίου, της 22ας Μαρτίου 1999, για τη θέσπιση λεπτομερών κανόνων εφαρμογής του άρθρου [108 ΣΛΕΕ] (ΕΕ 1999, L 83, σ. 1), όπως τροποποιήθηκε με τον κανονισμό (ΕΕ) 734/2013 του Συμβουλίου, της 22ας Ιουλίου 2013 (ΕΕ 2013, L 204, σ. 15) (στο εξής: κανονισμός 659/1999). Η εν λόγω διάταξη καταργήθηκε από τον κανονισμό 2015/1589 και αντιστοιχεί στο άρθρο 17, παράγραφος 1, του εν λόγω κανονισμού.

²⁵ Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 20ής Μαΐου 2010, Scott και Kimberly Clark (C-210/09, EU:C:2010:294, σκέψη 20 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

²⁶ Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 26ης Ιουνίου 2003, Επιτροπή κατά Ισπανίας (C-404/00, EU:C:2003:373, σκέψη 51 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία), και της 20ής Μαΐου 2010, Scott και Kimberly Clark (C-210/09, EU:C:2010:294, σκέψη 21 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

²⁷ Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 5ης Μαρτίου 2019, Eesti Pagar (C-349/17, EU:C:2019:172, σκέψη 140 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

55. Στη διαφορά της κύριας δίκης, φαίνεται ότι ένα μέρος των τόκων θα είχε επομένως υποκύψει σε παραγραφή, αν είχε εφαρμοστεί το άρθρο 310, στοιχείο d, του αστικού κώδικα²⁸. Συνεπώς, ο εθνικός αυτός κανόνας έχει ως αποτέλεσμα να καθίσταται αδύνατη η πλήρης ανάκτηση των τόκων της ενισχύσεως.

56. Η ερμηνεία που προτείνω έχει εξάλλου επιβεβαιωθεί στην απόφαση Eesti Pagar, η οποία εκδόθηκε προσφάτως από το τμήμα μείζονος συνθέσεως του Δικαστηρίου²⁹.

57. Η υπόθεση εκείνη αφορούσε, μεταξύ άλλων, το ζήτημα ποια προθεσμία παραγραφής είχε εφαρμογή για την ανάκτηση παράνομης ενισχύσεως και αν η εφαρμοστέα προθεσμία παραγραφής ήταν αυτή που προβλέπεται από το εθνικό δίκαιο ή αυτή που προβλέπει το δίκαιο της Ένωσης, και ενδεχομένως, στην περίπτωση αυτή, εκείνη που προβλέπεται από το άρθρο 15, παράγραφος 1, του κανονισμού 659/1999³⁰.

58. Το Δικαστήριο έκρινε ότι το γεγονός και μόνον ότι εθνικοί κανόνες περί παραγραφής έχουν κατ' αρχήν εφαρμογή για την ανάκτηση, με πρωτοβουλία των εθνικών αρχών, μιας παρανόμως χορηγηθείσας ενισχύσεως δεν θίγει τη δυνατότητα η ανάκτηση της ενισχύσεως αυτής να πραγματοποιηθεί μεταγενέστερα, σε εκτέλεση σχετικής αποφάσεως της Επιτροπής η οποία, όταν έχει πληροφορίες σχετικά με τη φερόμενη έλλειψη νομιμότητας της εν λόγω ενισχύσεως, ανεξάρτητα από την πηγή των πληροφοριών αυτών, μπορεί πάντοτε, μετά την εκπνοή της κατά το εθνικό δίκαιο προθεσμίας παραγραφής, να επιληφθεί, εντός της δεκαετούς προθεσμίας την οποία προβλέπει το άρθρο 15 του κανονισμού 659/1999, της εξετάσεως της εν λόγω ενισχύσεως³¹.

59. Με άλλα λόγια, η Επιτροπή δύναται πάντοτε, εντός της δεκαετούς προθεσμίας την οποία προβλέπει το άρθρο 17, παράγραφος 1, του κανονισμού 2015/1589, να ζητήσει την ανάκτηση παράνομης ενισχύσεως, και τούτο παρά την ενδεχόμενη λήξη της προθεσμίας παραγραφής που εφαρμόζεται στην εθνική διαδικασία.

60. Από τα ανωτέρω προκύπτει ότι το άρθρο 16, παράγραφοι 2 και 3, του κανονισμού 2015/1589, καθώς και το άρθρο 17 παράγραφος 1, του εν λόγω κανονισμού, αντιτίθενται στην εφαρμογή εθνικής διατάξεως όπως το άρθρο 310, στοιχείο d, του αστικού κώδικα. Στο αιτούν δικαστήριο εναπόκειται να αφήσει ανεφάρμοστη μια τέτοια διάταξη σε υπόθεση όπως αυτή της κύριας δίκης³².

B. Αναφορικά με την περίοδο που έπεται της αποφάσεως της Επιτροπής

61. Όσον αφορά την περίοδο που έπεται της αποφάσεως της Επιτροπής, ασφαλώς προκύπτει από το άρθρο 16, παράγραφος 3, του κανονισμού 2015/1589 ότι δεν πρέπει να εφαρμοστεί εθνικός κανόνας περί πενταετούς παραγραφής, όπως ο επίμαχος στην υπόθεση της κύριας δίκης, όταν εμποδίζει την πλήρη ανάκτηση της ενισχύσεως σύμφωνα με την απόφαση της Επιτροπής της 25ης Νοεμβρίου 1999.

²⁸ Βλ. σημείο 39 και υποσημείωση 19 των παρουσών προτάσεων.

²⁹ Απόφαση της 5ης Μαρτίου 2019 (C-349/17, EU:C:2019:172). Διευκρινίζω ότι η εν λόγω απόφαση εκδόθηκε μετά την απόφαση του αιτούντος δικαστηρίου στην παρούσα υπόθεση να αναστείλει τη διαδικασία και να υποβάλει στο Δικαστήριο αίτηση προδικαστικής αποφάσεως.

³⁰ Βλ. απόφαση της 5ης Μαρτίου 2019, Eesti Pagar (C-349/17, EU:C:2019:172, σκέψη 107). Όσον αφορά το άρθρο 15, παράγραφος 1, του κανονισμού 659/1999, βλ. υποσημείωση 24 των παρουσών προτάσεων.

³¹ Απόφαση της 5ης Μαρτίου 2019, Eesti Pagar (C-349/17, EU:C:2019:172, σκέψη 114).

³² Πρβλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 18ης Ιουλίου 2007, Lucchini (C-119/05, EU:C:2007:434, σκέψη 61).

62. Εντούτοις, τίθεται το ζήτημα αν η αρχή της αποτελεσματικότητας που προβλέπεται στο άρθρο 16, παράγραφος 3, του κανονισμού 2015/1589 απαιτεί ακόμη την πλήρη ανάκτηση της ενισχύσεως, σύμφωνα με την έχουσα καταστεί απρόσβλητη απόφαση της Επιτροπής, όταν η αρμόδια αρχή άφησε να παρέλθει η προθεσμία παραγραφής που προβλέπεται στο εθνικό δίκαιο³³.

63. Με άλλα λόγια, δεδομένου ότι παρήλθε χρονικό διάστημα δεκατεσσάρων ετών μετά την έκδοση της αποφάσεως της Επιτροπής, πρέπει να εξετασθεί το ζήτημα αν η επιτακτική ανάγκη ασφάλειας δικαίου μπορεί, σε μια τέτοια περίπτωση, να δικαιολογήσει την εφαρμογή ενός τέτοιου εθνικού κανόνα.

64. Συναφώς, επισημαίνω ότι το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει ότι η αρχή της αποτελεσματικότητας δεν είναι απόλυτη, καθόσον ενδέχεται να συντρέχουν εξαιρετικές περιστάσεις, υπό τις οποίες δεν θα ήταν σκόπιμο να διαταχθεί η επιστροφή παράνομης ενισχύσεως³⁴.

65. Ειδικότερα, όσον αφορά, αφενός, τις εξουσίες της Επιτροπής, η εν λόγω αρχή εκφράζεται στο άρθρο 16, παράγραφος 1, τελευταία περίοδος, του κανονισμού 2015/1589, το οποίο ορίζει ότι η Επιτροπή δεν απαιτεί την ανάκτηση της ενισχύσεως αν αυτό αντίκειται σε γενική αρχή του δικαίου της Ένωσης.

66. Όσον αφορά, αφετέρου, το εθνικό δίκαιο των κρατών μελών, το Δικαστήριο έχει αναγνωρίσει ότι, εφόσον η αρχή της προστασίας της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης περιλαμβάνεται στην έννομη τάξη της Ένωσης, δεν είναι δυνατό να θεωρηθεί ότι αντιβαίνει σε αυτή την έννομη τάξη το γεγονός ότι εθνική νομοθεσία εξασφαλίζει την τήρηση των αρχών της δικαιολογημένης εμπιστοσύνης και της ασφάλειας δικαίου σε τομέα όπως αυτός της ανακτήσεως παράνομων ενισχύσεων³⁵, ακόμη και στην περίπτωση αρνητικής τελικής αποφάσεως της Επιτροπής³⁶.

67. Εν προκειμένω, διαπιστώνω, κατ' αρχάς, ότι το Δικαστήριο έχει κρίνει ότι, λαμβανομένου υπόψη του επιτακτικού χαρακτήρα του ελέγχου των κρατικών ενισχύσεων που η Επιτροπή πραγματοποιεί δυνάμει του άρθρου 108 ΣΛΕΕ, οι επιχειρήσεις που έλαβαν ενίσχυση κατ' αρχήν μπορούν να έχουν δικαιολογημένη εμπιστοσύνη ως προς τη νομιμότητα της ενισχύσεως μόνον αν η ενίσχυση χορηγήθηκε τηρηθείσας της διαδικασίας που προβλέπεται στο εν λόγω άρθρο. Πράγματι, ένας επιμελής επιχειρηματίας πρέπει συνήθως να είναι σε θέση να βεβαιωθεί ότι τηρήθηκε η διαδικασία αυτή³⁷. Αυτό ισχύει τόσο στις περιπτώσεις ατομικών ενισχύσεων όσο και στις περιπτώσεις των ενισχύσεων που χορηγούνται δυνάμει καθεστώτος ενισχύσεως³⁸.

68. Επομένως, η ανακόπτουσα δεν μπορεί, εν προκειμένω, να υποστηρίξει ότι είχε δικαιολογημένη εμπιστοσύνη ως προς τη νομιμότητα της ενισχύσεως.

69. Στη συνέχεια, όσον αφορά την αρχή της ασφάλειας δικαίου, επισημαίνω ότι το Δικαστήριο έχει ήδη αποφανθεί επί ζητήματος παρόμοιου με εκείνο που τίθεται εν προκειμένω.

33 Συναφώς, διευκρινίζω ότι η Επιτροπή υπογράμμισε κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση ότι το ζήτημα αν εθνική διάταξη περί παραγραφής μπορεί να εμποδίσει την εκτέλεση αποφάσεως της Επιτροπής με την οποία διατάσσεται η ανάκτηση παράνομων ενισχύσεων τίθεται αρκετά συχνά στην πράξη, διότι τα κράτη μέλη συχνά καθυστερούν την εκτέλεση αποφάσεως της Επιτροπής στον τομέα αυτόν.

34 Βλ. απόφαση της 12ης Φεβρουαρίου 2008, CELF και ministre de la Culture et de la Communication (C-199/06, EU:C:2008:79, σκέψη 42 και εκεί μνημονευόμενη νομολογία).

35 Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 20ής Σεπτεμβρίου 1990, Επιτροπή κατά Γερμανίας (C-5/89, EU:C:1990:320, σκέψεις 13 και 14).

36 Βλ. απόφαση της 12ης Φεβρουαρίου 2008, CELF και ministre de la Culture et de la Communication (C-199/06, EU:C:2008:79, σκέψη 43).

37 Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 20ής Σεπτεμβρίου 1990, Επιτροπή κατά Γερμανίας (C-5/89, EU:C:1990:320, σκέψεις 13 και 14), και της 20ής Μαρτίου 1997, Alcan Deutschland (C-24/95, EU:C:1997:163, σκέψη 25).

38 Πρβλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 28ης Ιουλίου 2011, Diputación Foral de Vizcaya κ.λπ. κατά Επιτροπής (C-471/09 P έως C-473/09 P, μη δημοσιευθείσα, EU:C:2011:521, σκέψεις 63 έως 66).

70. Συναφώς, ένα από τα ζητήματα που τέθηκαν με την απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997, *Alcan Deutschland*³⁹ ήταν αν η αρμόδια αρχή όφειλε, βάσει του δικαίου της Ένωσης, να ανακαλέσει την απόφαση χορηγήσεως παράνομης ενισχύσεως, σύμφωνα με έχουσα καταστεί απρόσβλητη απόφαση της Επιτροπής που κήρυξε την ενίσχυση ασύμβατη και απαίτησε την ανάκτησή της, ακόμη και όταν η αρμόδια αρχή άφησε να παρέλθει, χάριν της ασφάλειας δικαίου, η προθεσμία την οποία προέβλεπε προς τον σκοπό αυτόν το εθνικό δίκαιο. Η επίμαχη εθνική διάταξη επέτρεπε την ανάκληση των διοικητικών πράξεων μόνον εντός προθεσμίας ενός έτους από το χρονικό σημείο στο οποίο οι αρχές έλαβαν γνώση των γεγονότων που δικαιολογούσαν την εν λόγω ανάκληση.

71. Ευθύς εξ αρχής, το Δικαστήριο υπενθύμισε την αρχή της αποτελεσματικότητας κατά την οποία ο αποδέκτης ενισχύσεως δύναται, κατ' αρχήν, να έχει δικαιολογημένη εμπιστοσύνη ως προς τη νομιμότητα της ενισχύσεως μόνον αν η ενίσχυση αυτή χορηγήθηκε τηρηθείσας της διαδικασίας του άρθρου 108 ΣΛΕΕ. Κατά το Δικαστήριο, το υποβληθέν ερώτημα έπρεπε να απαντηθεί λαμβανομένων υπόψη των αρχών αυτών⁴⁰.

72. Στη συνέχεια, το Δικαστήριο έκρινε, στις σκέψεις 34 έως 37 της εν λόγω αποφάσεως, ότι:

«34. [...] προκειμένου για κρατικές ενισχύσεις που κηρύχθηκαν ασύμβατες, το έργο των εθνικών αρχών περιορίζεται [...] στην εκτέλεση όλων των αποφάσεων της Επιτροπής. Επομένως, οι εν λόγω αρχές δεν διαθέτουν εξουσία εκτιμήσεως ως προς την ανάκληση αποφάσεως περί χορηγήσεως. Έτσι, όταν η Επιτροπή διατάσσει, με απόφαση που δεν αποτέλεσε αντικείμενο κανενός ενδίκου μέσου, την επιστροφή παρανόμως καταβληθέντων ποσών, η εθνική αρχή δεν δικαιούται να προβεί σε καμία άλλη διαπίστωση.

35. Όταν η εθνική αρχή αφήνει, εντούτοις, να παρέλθει η αποσβεστική προθεσμία που προβλέπει το εθνικό δίκαιο για την ανάκληση της αποφάσεως περί χορηγήσεως, η κατάσταση αυτή δεν μπορεί να εξομοιωθεί με εκείνη κατά την οποία ένας επιχειρηματίας αγνοεί αν η αρμόδια διοικητική αρχή πρόκειται να αποφανθεί και κατά την οποία η αρχή της ασφάλειας του δικαίου απαιτεί να τεθεί τέρμα στην αβεβαιότητα αυτή κατά τη λήξη ορισμένης προθεσμίας.

36. Ενόψει του ότι η εθνική αρχή δεν έχει διακριτική ευχέρεια, ο δικαιούχος ενισχύσεως που χορηγήθηκε παρανόμως δεν τελεί πλέον σε αβεβαιότητα αφής η Επιτροπή εξέδωσε απόφαση κηρύττουσα την εν λόγω ενίσχυση ασύμβατη και απαιτούσα την αναζήτησή της.

37. Η αρχή της ασφάλειας του δικαίου δεν μπορεί, επομένως, να εμποδίσει την επιστροφή της ενισχύσεως για τον λόγο ότι οι εθνικές αρχές συμμορφώθηκαν με καθυστέρηση προς την απόφαση που απαιτεί την εν λόγω επιστροφή. Άλλως, η αναζήτηση των παρανόμως καταβληθέντων ποσών θα καθίστατο ουσιαστικά αδύνατη και οι [ενωσιακές] διατάξεις σχετικά με τις κρατικές ενισχύσεις θα εστερούντο οποιασδήποτε πρακτικής αποτελεσματικότητας»⁴¹.

73. Το Δικαστήριο συνήγαγε εξ αυτών ότι η αρμόδια αρχή υποχρεούται, δυνάμει του δικαίου της Ένωσης, να ανακαλέσει την απόφαση χορηγήσεως παράνομης ενισχύσεως, σύμφωνα με έχουσα καταστεί απρόσβλητη απόφαση της Επιτροπής η οποία κήρυξε την ενίσχυση ασύμβατη και απαίτησε την ανάκτησή της, ακόμη και αν η αρμόδια αρχή άφησε, χάριν της ασφάλειας δικαίου, να παρέλθει η προθεσμία την οποία προέβλεπε για τον σκοπό αυτόν το εθνικό δίκαιο⁴².

39 Απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997 (C-24/95, EU:C:1997:163).

40 Απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997, *Alcan Deutschland* (C-24/95, EU:C:1997:163, σκέψεις 24 έως 26).

41 Απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997, *Alcan Deutschland* (C-24/95, EU:C:1997:163).

42 Απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997, *Alcan Deutschland* (C-24/95, EU:C:1997:163, σκέψη 38).

74. Φρονώ ότι από την προαναφερθείσα απόφαση δύναται να συναχθεί ότι, εν γένει, οι προβλεπόμενοι από το εθνικό δίκαιο κανόνες περί παραγραφής δεν μπορούν να εφαρμοστούν στον τομέα της ανακτήσεως των ενισχύσεων όταν εμποδίζουν την ανάκτηση ενισχύσεως σύμφωνα με έχουσα καταστεί απρόσβλητη απόφαση της Επιτροπής, και όταν ο μόνος λόγος που αντιτίθεται στην ανάκτηση αυτή έγκειται στο γεγονός ότι οι εθνικές αρχές συμμορφώθηκαν με σημαντική καθυστέρηση προς την εν λόγω απόφαση, οπότε η απαίτηση ανακτήσεως της ενισχύσεως παρεγράφη δυνάμει του εθνικού δικαίου.

75. Βεβαίως, η απόφαση Alcan Deutschland⁴³ δεν αφορά κανόνα περί παραγραφής εν στενή εννοία, αλλά κανόνα περί αποσβεστικής προθεσμίας⁴⁴. Επισημαίνω, εντούτοις, ότι οι κανόνες περί αποσβεστικής προθεσμίας, όπως οι κανόνες περί παραγραφής, θεσπίζονται χάριν της ασφάλειας δικαίου, λόγος για τον οποίο το σκεπτικό της αποφάσεως Alcan Deutschland⁴⁵ μπορεί να εφαρμοστεί στους κανόνες περί παραγραφής, όπως το Δικαστήριο φαίνεται να επισημαίνει με την απόφαση Επιτροπή κατά Ιταλίας⁴⁶.

76. Στην τελευταία αυτή απόφαση, το Δικαστήριο όντως εφάρμοσε κατ' αναλογίαν τις αρχές της αποφάσεως Alcan Deutschland⁴⁷ στο πλαίσιο των κανόνων περί παραγραφής. Ειδικότερα, το Δικαστήριο έκρινε ότι, όταν πρόκειται για τις περιπτώσεις όπου οι διαταγές ανακτήσεως των παρανόμων ενισχύσεων αποτελούν αντικείμενο αμφισβητήσεων ενώπιον των εθνικών δικαστηρίων, στο οικείο κράτος μέλος εναπόκειται, σύμφωνα με την απαίτηση για πραγματική είσπραξη των ασύμβατων ενισχύσεων με την εσωτερική αγορά, να «αμφισβητήσει κάθε εθνική απόφαση που καθιστά άνευ αποτελέσματος την απόφαση της Επιτροπής, ειδικότερα για λόγους που οφείλονται [...] στην εφαρμογή των διατάξεων περί παραγραφής (βλ., κατ' αναλογία, απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997, C-24/95, Alcan Deutschland, [...], σκέψεις 34 και 38)»⁴⁸.

77. Στη συνέχεια, υπογραμμίζω ότι, ενώ η απόφαση Alcan Deutschland⁴⁹ αφορούσε ατομική ενίσχυση, η συλλογιστική του Δικαστηρίου στην εν λόγω απόφαση σκοπεί, κατά τη γνώμη μου, να εφαρμόζεται και στις ενισχύσεις που χορηγούνται βάσει καθεστώτος ενισχύσεων.

78. Πράγματι, υπενθυμίζω ότι η αρχή κατά την οποία οι επιχειρήσεις που λαμβάνουν ενίσχυση μπορούν, κατ' αρχήν, να έχουν δικαιολογημένη εμπιστοσύνη ως προς τη νομιμότητα της ενισχύσεως μόνον αν η ενίσχυση χορηγήθηκε τηρηθείσας της διαδικασίας την οποία προβλέπει το άρθρο 108 ΣΛΕΕ, έχει εφαρμογή τόσο για τις ατομικές ενισχύσεις όσο και για τις ενισχύσεις που χορηγούνται βάσει καθεστώτος ενισχύσεων⁵⁰. Επομένως, δεν πρέπει να γίνεται διάκριση μεταξύ των δύο αυτών περιπτώσεων.

79. Τέλος, υπογραμμίζω ότι η διάρκεια ενός έτους του επίμαχου κανόνα περί αποσβεστικής προθεσμίας στην υπόθεση Alcan Deutschland⁵¹ δεν ασκεί καμία επιρροή, κατά την άποψή μου, στη συλλογιστική την οποία ακολούθησε το Δικαστήριο στην εν λόγω απόφαση.

43 Απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997 (C-24/95, EU:C:1997:163).

44 Υπενθυμίζω ότι ο εθνικός κανόνας περί αποσβεστικής προθεσμίας στην υπόθεση Alcan Deutschland [απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997 (C-24/95, EU:C:1997:163)] καθόριζε προθεσμία *έναντι των αρχών* για την ανάκληση των διοικητικών πράξεων. Επομένως, το επίμαχο σε εκείνη την υπόθεση ζήτημα ήταν αν *οι αρχές* ήταν υποχρεωμένες, δυνάμει του δικαίου της Ένωσης, να μην εφαρμόσουν έναν τέτοιο εθνικό κανόνα περί αποσβεστικής προθεσμίας προκειμένου να ζητήσουν την ανάκτηση παράνομης ενισχύσεως σύμφωνα με απόφαση της Επιτροπής που έχει καταστεί απρόσβλητη. Όσον αφορά την επίμαχη κατάσταση στην υπό κρίση υπόθεση, το ζήτημα που τίθεται είναι αν *ο αποδέκτης* παράνομης ενισχύσεως δύναται να επικαλεστεί εθνικό κανόνα περί παραγραφής, προκειμένου να αμφισβητήσει την εκ μέρους των εθνικών αρχών απαίτηση ανακτήσεως παράνομης ενισχύσεως, ακόμη και αν ένα μέρος του προς ανάκτηση ποσού έχει υποκύψει σε παραγραφή δυνάμει του εθνικού δικαίου.

45 Απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997 (C-24/95, EU:C:1997:163).

46 Απόφαση της 17ης Νοεμβρίου 2011 (C-496/09, EU:C:2011:740, σκέψη 78).

47 Απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997 (C-24/95, EU:C:1997:163).

48 Απόφαση της 17ης Νοεμβρίου 2011, Επιτροπή κατά Ιταλίας (C-496/09, EU:C:2011:740, σκέψη 78).

49 Απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997 (C-24/95, EU:C:1997:163).

50 Βλ. σημείο 67 των παρούσων προτάσεων και υποσημείωση 38.

51 Απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997 (C-24/95, EU:C:1997:163, σκέψη 33).

80. Πράγματι, όπως επισήμανε, κατ' ουσίαν, η Επιτροπή κατά την επ' ακροατηρίου συζήτηση, η διάρκεια του κανόνα περί παραγραφής δεν ασκεί επιρροή όσον αφορά τα επιχειρήματα που εκτέθηκαν ανωτέρω, τα οποία δικαιολογούν να μην παρέχεται στον αποδέκτη παράνομης ενισχύσεως η δυνατότητα να επικαλεσθεί εθνικό κανόνα περί παραγραφής.

81. Για να συνοψίσω τα ανωτέρω, όταν η Επιτροπή διατάσσει την ανάκτηση παράνομης ενισχύσεως, η οποία δεν αποτέλεσε αντικείμενο κανενός ενδίκου βοηθήματος, ο ρόλος των εθνικών αρχών περιορίζεται στην εκτέλεση της εν λόγω αποφάσεως της Επιτροπής. Επομένως, οι εν λόγω αρχές δεν διαθέτουν διακριτική ευχέρεια ως προς την ανάκτηση της ενισχύσεως⁵². Λαμβανομένου υπόψη ότι η εθνική αρχή δεν έχει διακριτική ευχέρεια, ο αποδέκτης ενισχύσεως που χορηγήθηκε παρανόμως δεν τελεί πλέον σε αβεβαιότητα όταν η Επιτροπή έχει εκδώσει απόφαση κηρύττουσα την εν λόγω ενίσχυση ασύμβατη και απαιτούσα την ανάκτησή της⁵³. Τα ανωτέρω ισχύουν όσον αφορά τόσο τις ατομικές ενισχύσεις όσο και τις ενισχύσεις που χορηγούνται στο πλαίσιο καθεστώτος ενισχύσεων⁵⁴. Η αρχή της ασφάλειας δικαίου δεν μπορεί, επομένως, να εμποδίσει την επιστροφή της ενισχύσεως για τον λόγο ότι οι εθνικές αρχές συμμορφώθηκαν με καθυστέρηση προς την απόφαση που απαιτεί την εν λόγω επιστροφή, και τούτο παρά την προβλεπόμενη προθεσμία παραγραφής. Άλλως, η ανάκτηση των αχρεωστήτως καταβληθέντων θα καθίστατο πρακτικά αδύνατη και οι περί κρατικών ενισχύσεων διατάξεις του δικαίου της Ένωσης θα στερούνταν κάθε πρακτικής αποτελεσματικότητας⁵⁵.

82. Η αυστηρή αυτή προσέγγιση επιρρωννύεται από το γεγονός ότι πρόκειται για την εξάλειψη στρεβλώσεως του ανταγωνισμού παραβιάζοντας τη Συνθήκη ΛΕΕ. Πράγματι, η ανάκτηση της ενισχύσεως, συμπεριλαμβανομένων των σχετικών τόκων, αποτελεί τη λογική συνέπεια του παράνομου χαρακτήρα της. Ο σκοπός της ανακτήσεως είναι η επαναφορά των πραγμάτων στην προτέρα κατάσταση. Με την επιστροφή αυτή, ο αποδέκτης χάνει το πλεονέκτημα το οποίο απολάμβανε στην αγορά σε σχέση με τους ανταγωνιστές του, και τα πράγματα θεωρείται ότι επανέρχονται στην κατάσταση πριν από την καταβολή της ενισχύσεως⁵⁶. Η ανάκτηση των τόκων αποτελεί επομένως αναγκαίο συμπλήρωμα της πλήρους ανακτήσεως της ενισχύσεως⁵⁷.

83. Επιπλέον, όπως παρατήρησε ο γενικός εισαγγελέας F.G. Jacobs στην υπόθεση *Alcan Deutschland*⁵⁸, πρέπει να έχουμε κατά νου ότι ένας κανόνας περί παραγραφής θέτει εγγενή προβλήματα όταν εφαρμόζεται στον τομέα των κρατικών ενισχύσεων.

84. Πράγματι, ένας τέτοιος κανόνας προϋποθέτει ότι τα συμφέροντα των αρχών είναι αντίθετα προς εκείνα του ιδιώτη. Είναι συνήθως προς το συμφέρον της αρχής, όταν έχει διαπιστώσει ότι απόφαση χορηγήσεως οικονομικού πλεονεκτήματος είναι παράνομη, να προβεί όσο το δυνατόν γρηγορότερα στην ανάκτηση των καταβληθέντων ποσών. Όσο για τον ιδιώτη, το συμφέρον του έγκειται στη διατήρηση του κεκτημένου πλεονεκτήματος. Ωστόσο, τα συμφέροντα της αρχής και εκείνα του ιδιώτη μπορούν να συμπίπτουν στην περίπτωση που κρατική αρχή έχει συνειδητά παραβιάσει το δίκαιο της Ένωσης χορηγώντας ενίσχυση και, εκτός αν άλλαξε πολιτική, έχει έκτοτε συμφέρον να διατηρήσει ο αποδέκτης το πλεονέκτημα που αποκτήθηκε κατά παράβαση του δικαίου της Ένωσης, διότι η ίδια παραβίασε το δίκαιο αυτό⁵⁹.

52 Πρβλ. απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997, *Alcan Deutschland* (C-24/95, EU:C:1997:163, σκέψη 34).

53 Πρβλ. απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997, *Alcan Deutschland* (C-24/95, EU:C:1997:163, σκέψη 36).

54 Πρβλ. σημείο 67 και υποσημείωση 38 των παρούσων προτάσεων.

55 Πρβλ. απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997, *Alcan Deutschland* (C-24/95, EU:C:1997:163, σκέψη 37).

56 Βλ., μεταξύ άλλων, απόφαση της 29ης Απριλίου 2004, *Γερμανία κατά Επιτροπής* (C-277/00, EU:C:2004:238, σκέψεις 74 και 75 καθώς και εκεί μνημονευόμενη νομολογία). Πρβλ., επίσης, αιτιολογική σκέψη 25 του κανονισμού 2015/1589.

57 Βλ., μεταξύ άλλων, αποφάσεις της 12ης Φεβρουαρίου 2008, *CELF και ministre de la Culture et de la Communication* (C-199/06, EU:C:2008:79, σκέψη 54), και της 3ης Σεπτεμβρίου 2015, *A2A* (C-89/14, EU:C:2015:537, σκέψη 42).

58 Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα F. G. Jacobs στην υπόθεση *Alcan Deutschland* (C-24/95, EU:C:1996:433).

59 Προτάσεις του γενικού εισαγγελέα F. G. Jacobs στην υπόθεση *Alcan Deutschland* (C-24/95, EU:C:1996:433, σημείο 26).

85. Όσον αφορά την κατάσταση στην κύρια δίκη, από τα προεκτεθέντα προκύπτει ότι δεν συντρέχει καμία περίπτωση δυνάμενη να δικαιολογήσει τη μη ανάκτηση των τόκων της ενισχύσεως, παρά το γεγονός ότι έχουν παραγραφεί δυνάμει των εθνικών κανόνων. Πράγματι, από τις 25 Νοεμβρίου 1999, ημερομηνία κατά την οποία η Επιτροπή εξέδωσε την απόφασή της που απαιτεί την ανάκτηση της ενισχύσεως, η Nelson Antunes da Cunha δεν τελούσε πλέον σε αβεβαιότητα όσον αφορά το γεγονός ότι η ενίσχυση επρόκειτο να ανακτηθεί στο σύνολό της⁶⁰.

86. Εξάλλου, όπως επισημαίνει η Επιτροπή, διαπιστώνω ότι το IFAP απέστειλε στην Nelson Antunes da Cunha, τον Μάρτιο του 2001, έγγραφο με το οποίο της ζήτησε την επιστροφή της ενισχύσεως⁶¹. Επομένως, φαίνεται ότι ιδίως η άρνηση του αποδέκτη να ικανοποιήσει το εν λόγω αίτημα είχε ως αποτέλεσμα την καθυστέρηση στην ανάκτηση της ενισχύσεως. Ως εκ τούτου, η κατάσταση στην κύρια δίκη δεν μπορεί να εξομοιωθεί με εκείνη κατά την οποία ένας επιχειρηματίας αγνοεί αν η αρμόδια διοικητική αρχή πρόκειται να αποφανθεί και κατά την οποία η αρχή της ασφάλειας δικαίου απαιτεί να τεθεί τέλος στην αβεβαιότητα αυτή εντός ορισμένης προθεσμίας⁶².

87. Επομένως, το αιτούν δικαστήριο οφείλει να μην εφαρμόσει εθνικό κανόνα, όπως ο επίμαχος στη διαφορά της κύριας δίκης, επίσης όσον αφορά την περίοδο μετά την απόφαση της Επιτροπής, στο μέτρο που ο εν λόγω κανόνας εμποδίζει την πλήρη ανάκτηση των τόκων της ενισχύσεως.

V. Πρόταση

88. Λαμβανομένων υπόψη των εκτιμήσεων που προεκτέθηκαν, προτείνω στο Δικαστήριο να απαντήσει ως ακολούθως στο τέταρτο ερώτημα που υπέβαλε το Tribunal Administrativo e Fiscal de Coimbra (διοικητικό και φορολογικό δικαστήριο της Coimbra, Πορτογαλία):

- 1) Το άρθρο 17, παράγραφος 1, και το άρθρο 16, παράγραφοι 2 και 3, του κανονισμού (ΕΕ) 2015/1589 του Συμβουλίου, της 13ης Ιουλίου 2015, περί λεπτομερών κανόνων για την εφαρμογή του άρθρου 108 της Συνθήκης για τη λειτουργία της Ευρωπαϊκής Ένωσης, πρέπει να ερμηνευθούν υπό την έννοια ότι αντιτίθενται στην εφαρμογή της προβλεπόμενης από το εθνικό δίκαιο πενταετούς προθεσμίας παραγραφής, όπως η επίμαχη στην κύρια δίκη, η οποία συνεπάγεται παραγραφή της πλήρους ανακτήσεως της κρατικής ενισχύσεως, συμπεριλαμβανομένων των τόκων, πριν ακόμη λήξει η δεκαετής προθεσμία την οποία προβλέπει το άρθρο 17, παράγραφος 1, του κανονισμού 2015/1589.
- 2) Το άρθρο 16, παράγραφοι 2 και 3, του κανονισμού 2015/1589 πρέπει να ερμηνευθεί υπό την έννοια ότι αντιτίθεται στην εφαρμογή εθνικού κανόνα περί πενταετούς παραγραφής, όπως ο επίμαχος στην υπόθεση της κύριας δίκης, ο οποίος έχει εφαρμογή για την ανάκτηση των τόκων κρατικής ενισχύσεως που κηρύχθηκε παράνομη και μη συμβατή με την εσωτερική αγορά με έχουσα καταστεί απρόσβλητη απόφαση της Επιτροπής, στο μέτρο που ο κανόνας αυτός εμποδίζει την πλήρη ανάκτηση της ενισχύσεως.

⁶⁰ Πρβλ. απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997, Alcan Deutschland (C-24/95, EU:C:1997:163, σκέψη 37).

⁶¹ Βλ. σημείο 17 των παρούσων προτάσεων.

⁶² Πρβλ. απόφαση της 20ής Μαρτίου 1997, Alcan Deutschland (C-24/95, EU:C:1997:163, σκέψη 35).